

A SZERZŐ ELŐSZAVA

Lectori salutem! Üdvözet az olvasónak!

Közel 30 év munkája olvasható a következő oldalakon. Gyermekkorom óta gyűjtögetem a találó idézeteket. Összegyűlt több mint 1000 darab, amelyeket most áttekinthetővé rendeztem. Ebben a kötetben 364 középkori és újkori idézetet és szálólígit adok közre – a többbit az Idézetvadász I. és Idézetvadász III. kötetekben találja az olvasó.

Mi is volt a célja ennek az összeállításnak? Elsősorban az, hogy tisztázzam: ki mikor mit mondott vagy írt. Informatikai társadalomban élünk: ha utána akarunk nézni valaminek, akkor először nem egy könyvet veszünk elő – hiszen nincs is mindig a kezünk ügyében –, hanem rákeresünk a „Guglin” vagy megnézzük a Wikipédián. (Természetesen nem állítom, hogy nem szabad figyelembe venni, amit „kidob” a Google vagy megír a Wikipédia, hiszen én is igénybe vettem ezt a két módszert; csupán arra hívnám fel a figyelmet, hogy sok téves információhoz juthatunk, ha nem kezeljük kellő óvatossággal ezeket az eszközöket.) A Facebookon szinte folyamatosan idézeteket tesznek közzé az ismerőseink, amelyek vagy valódiak, vagy nem. Korábban elképzelhetetlen mennyiségű információ áll a rendelkezésünkre, amiből gyakorta nehéz kiszűrni a hamis elemeket.

Pár éve találkoztam az interneten egy Petőfi-portréval, alatta egy felirat volt olvasható: *„Az a baj az interneten terjedő idézetekkel, hogy nem tudod róluk megállapítani, valódiak-e. (Petőfi Sándor)”*. Utánajártam, és kiderült, hogy angol nyelvterületről ered, csak ott a XIX. századi költőnk helyett Abraham Lincoln amerikai elnök képe és a neve volt látható, egy hasonló jelentésű mondattal kommentálva. Nagyon szellemesnek tartom ezt a két montázst. Amikor először láttam, akkor fogalmazódott meg bennem ennek a könyvnek a terve.

Miket gyűjtöttem össze ebben a könyvben? A többségük megfelel a szállóige definíciójának: valamely irodalmi vagy tu-

dományos mű, illetve egyéb művészeti alkotás (például film) közismert, gyakran idézett, rövid részlete, vagy egy történelmi személyiség jeles eseményhez kapcsolódó mondata, amely valamilyen bölcsességet vagy fontos gondolatot, illetőleg valamilyen gyakori élethelyzettel való analógiát fejez ki. (A *szállóige* szó eredetéről lásd: 1.13. fejezet) A szállóige hasonló az aforizmához, utóbbinak nem feltétele, hogy közismert legyen. Persze ez a közismertség képlékeny fogalom, nem lehet éles határt húzni.

Nehéz meghúzni a választóvonalat a szállóige és a közhely (más néven klisé) között is, hiszen utóbbit annak meghatározása szerint olyan gyakran és olyan módon használják, hogy eredeti hatása és értelme elvész. A közhelyre is számos példa áll a könyvben: éppen azt éreztem fontosnak, hogy felderítsem az eredeti, autentikus szövegekörnyezetüket, illetve értelmüket.

A szállóige nem lehet közmondás, hiszen előbbinek ismerjük a szerzőjét, míg utóbbinak nem. Ugyanakkor mégis bekerült néhány közmondás a gyűjteménybe: számos esetben fontosnak tartottam megjelölni, hogy ki írta le először az adott bölcsességet, akár tudta annak eredetét, akár nem.

Kapcsolódik még ehhez a körhöz az ún. bonmot – franciául: „jó szó” –, ami inkább irodalmi tartalmú: rövid, mindössze egy-két szóból álló, egy helyzetet humorosan, találóan jellemző tréfás mondás, amit a szerző valamely irodalmi alkotás szereplőjének szájába ad.

Alexander Bernát azt írta ugyan Tóth Béla Szájruj szájra című könyvének előszavában, hogy a szállóigének a rövidege adja meg az erejét, én nemcsak egyszavas szállóigékre hoztam példát, hanem hosszabb állandósult szókapcsolatokra – ún. frazémákra – is, továbbá számos kifejezetten hosszú, többmondatos idézet is olvasható a gyűjteményben. Vagy azért, mert rendszerint az egészét idézik, vagy azért, mert a szövegekörnyezet alapján könyvben beazonosítható a rövidebb szállóige eredeti jelentése.

Milyen szempontok alapján kerültek az idézetek ebbe az összeállításba? Az alábbi lista megadja a választ:

- Azon mondatok, illetve rövid, néhány szavas szófordulatok, jelzős szerkezetek vagy akár csak egyetlen szóból álló kife-

jezések, amelyek „bevonultak a történelembe”: nevezetes történelmi eseményhez, irodalmi műhöz vagy a tudomány világához kapcsolódnak, illetve ma is rendszeresen idézzük őket.

- Azon mondatok, amelyek az internet világában „mémme” váltak.
- Azon mondatok, amelyeket rendszeresen téves szöveggel idézünk.
- Azon mondatok, amelyeket rendszeresen tulajdonítunk tévesen más szerzőnek.
- Azon mondatok, amelyekről azt hisszük, hogy adott történelmi személyiség adott helyszínen és időpontban, valamely nevezetes eseménynél mondta, holott semmi nem igazolja, hogy akkor és ott valóban elhangzottak volna. (Utóbbi két kategóriát hívjuk apokrif idézeteknek, bár hazánkban ez a kifejezés nem terjedt el, az *apokrif* szó inkább csak bibliai értelemben használatos.)
- Azon mondatok, amelyeket közmondásnak vagy szólásnak hiszünk, pedig valójában ismert a szerzőjük.

Ha politikai témájú vitákra kerül sor – akár internetes fórumokon, akár a vasárnapi családi ebédnél –, gyakran felmerülnek a kérdések: X. Y. mit és miért mondott? Vajon tényleg mondta vagy leírta ezt és ezt? Könyvem nem titkolt célja, hogy ezekben a perpatvarokban útmutatásként szolgáljon.

Nem lehet idézetnek tekinteni azt, ha valaki fog egy közhelyet, majd mögé ír egy nevet zárójelben. Az igazi idézet lehetőleg eredeti nyelven is szerepel, továbbá fel van tüntetve az idézett mű, esetleg azon belül a fejezet száma, illetve a megjelenés dátuma (legalább az évszáma). Jelen kötetbe ezt szem előtt tartva válogattam idézeteket. Néhány esetben sajnos az eredeti nyelvű változat nem állt rendelkezésemre, ezt nézzék el nekem.

Fontos azonban hangsúlyozni: egyáltalán nem gondolom bűnnek, ha valaki hibásan idéz. Előfordult ez már olyan, saját korukhoz képest kiemelkedő műveltséggel bíró szerzőkkel is, mint VIII. Bonifác pápa, Voltaire, Széchenyi István vagy Mark

Twain. Könnyen lehet, hogy egy-két szentenciát illetően én is hibáztam, ez valószínűleg óhatatlan.

Nekem persze sokkal könnyebb dolgom volt, mint a korábbi korok közmondás- és idézetgyűjtőinek. Az internet nemcsak a hamis idézetek tárháza, hanem arra is alkalmas, hogy néhány kattintással, a gép előtt ülve több száz vagy akár egy-kétezer éves művek eredetijében böngésszünk. Rotterdami Erasmusnak, Szirmai Antalnak (1747–1812), a Hungaria in parabolis szerzőjének vagy Tóth Bélának (1857–1907) ez még nem adatott meg.

„*Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius*”, azaz: „*Nem lehet már olyat mondani, amit ne mondtak volna korábban*” – írta Terentius 2100 évvel ezelőtt. Ezzel nem mentegetni akarom magam, de könnyen előfordulhat, hogy az általam megjelölt szerző is csak idézett, a bölcs mondat pedig sokkal régebbi, mint amilyen következtetésre jutottam a keletkezésének idejét illetően.

A fentebb említett Tóth Béla rendszerét követtem, mivel úgy vélem, hogy ez a rendszer a leginkább áttekinthető: földrajzi, illetve nyelvi alapon osztottam fejezetekre a gyűjteményt, majd ezen fejezeteken belül együtt igyekeztem kezelni az egy szerzőtől származó gondolatokat; végül az alfejezeteken belül megközelítőleg időrendi sorrendet próbáltam tartani. Ha egy-egy hosszabb idézetben belül gyakran hivatkoznak annak egy rövidebb részére, egy szófordulatra, akkor azt dőlt formázással jelöltem.

Az eredetileg idegen nyelvű idézetet tartalmazó szócikkekben – néhány kivételtől eltekintve – a magyar nyelvű olvasható kövér betűtípussal, majd ezt követi az eredeti, idegen nyelvű változat dőlt betűkkel. A fordító személyét is igyekeztem feltüntetni, ha az ismert, vagy ha nem én fordítottam a gondolatot. Ezt követően olvashatóak a megjegyzéseim az idézet változatait, keletkezését, történetét illetően, továbbá a források megjelölése.

Elnézést kérek, ha néha elkalandoztam. Néhány idézetnél fontosnak véltem még néhány olyan gondolatot hozzáfűzni a magyarázathoz, amely nem feltétlenül az idézet keletkezésével kapcsolatos. Elnézést azért is, ha itt-ott kissé vulgáris voltam. Csak akkor vettem ehhez a bátorságot, ha az eredeti idézet maga is vulgáris, megmásítani pedig nem akartam.